

Häverluren

2007

Medlemskrift för Värmlands Hembygdsförbund

Nr 1

Hövedsgården i Kils Värmland

*Stad den 24 Aug 17
Sagt för berätt som jag fick
gärde från den hvar
Kilsmånst i smångh*

Örn, Gullst. *För en som vaxlar, sig g. Jantvick.*

Part till Svane Värmland

Örnsgården, Lekvattnet, (Fryksdalens)

Vy af Norrby, Teby.

Såväl, Öde Enten, Svane.

Värmland, Enskared och ägna Viten

Fyrbrik, Wernsted

O. Ullareds Järnvägsstation, Värmland.

Slottet i A. Dalgrens Ordet af Beritt Wäner, Eders, Wernsted.

*Stad den 24 Aug 17
Sagt för berätt som jag fick
gärde från den hvar
Kilsmånst i smångh*

Part till Svane

Slottet i A. Dalgrens Ordet af Beritt Wäner, Eders, Wernsted.

Part af Öde Fyrbrik af Eders (Wernsted)

Slottet i A. Dalgrens Ordet af Beritt Wäner, Eders, Wernsted

Part till Svane

Näverluren

POST- och BESÖKSADDRESS

Treffenbergsvägen 4
652 29 Karlstad
tel/fax: 054-10 15 82
kansliet@hembygdvarmland.se
www.hembygdvarmland.se

POSTGIRO

9 70 98-8 Värmlands Hembygdsförbund

ANSVARIG UTGIVARE

Karl-Axel Branzell 054-21 82 59

MEDLEMSSERVICE

Elisabeth Axelsson 054-10 15 82

NÄVERLURENS STYRGRUPP

Carl-Göran Tollesby 054-10 05 30
Thord Gustavsson 0555-741 16
Marie Söhrman 0565-303 20

REDAKTION

Redaktör: Marie Söhrman
Gunnerudstorp 26
686 96 Östra Ämtervik
tel. 0565-303 20
marie@km-ide.se

GRAFISK FORM

KM idé/Kjell Sundström 0565-303 20
kjell@km-ide.se
www.km-ide.se

FOTOGRAF

Anges när denne är känd.

TRYCK

City Tryck i Karlstad AB 2007
Miljögodkänd trycksak lic. nr. 341 144

INNEHÅLL

- 3** Ordförande har ordet
Karl-Axel Branzell
- 4** Värma, Värmerud, Värmland
Sven Kullander
- 5** Trollpackan Ivana Jucias
Anna-Lena Larsson
- 6** Värmlands Brandhistoriska Klubb
Björn Albinson
- 8** Folk- och bygdedräkter
Inger Söderquist
- 9** Gammalt lapptäcke
Jörgen Edberg
- 10** Info från förbundet
Red.
- 12** Med Sågudden i centrum
Olof Andersson
- 13** Vårprogram 2007
Föreningarna
- 14** Vykortssamlade förr och nu
Lars-Olov Stenberg
- 15** Tidsresor i hembygden
Marie Söhrman
- 16** Om gåvor till hembygdsföreningen
Hans Österberg och Sven Lindberg
- 20** Nils Ferlin
Red.
- 21** Motjärnshytan
Jan Kruse
- 23** Lena Dahlman i Motjärnshytan
Jan Kruse

Välkommen med artiklar

Originalhandlingar, teckningar, fotografier eller liknande skickas till Marie för inscanning. Manustexter skickas på e-post, inklistrade direkt i e-postbrevet eller på diskett. Antal tecken per sida, inkl. underrubriker, utan bilder är 3 800

Digitala bilder bör vara i 300 dpi och 9-22 cm bredd. Sparas i JPEG-format, låg komprimeringsgrad. Om du har många bilder är det bättre att skicka en CD och bilderna sparade i TIFF-format.

Omslag: Värmländska vykort, montage Marie Söhrman.

Ordförande har ordet

VÄRMLAND VÄRT ATT VÅRDA! Läste i dagens tidning en insändare där man föreslog att Värmland skulle bilda en storkommun för att rationalisera verksamheten. Samtidigt läste jag i en annan tidning om en bank som fått pris för sina marknadsframgångar och där vd förklarade att framgången byggde på lokal verksamhet och personlig ansvar bland personalen.

Enligt Fernow var Värmland på medeltiden uppdelat i landet väster om Klara som hade egna lagar och landet öster om Klara som stod under Närkes fogde och Västergötlands lagman. Under 1300-talet förändrades organisationen och uppstod Värmland kanske genom kyrkan och tingsplats belv Tingvalla det som senare blev Karlstad genom Hertig Carl.

Frågan om vart vi värmlänningar skall tillhöra är nu ett diskussionsämne bland politikerna.

Jag anser att här har hembygdsrörelsen en plats att försvara genom det personliga engagemanget av var och en på sin plats. Vi vet att stordrift inte alltid är framgångsrikt och ofta tar bort personligt ansvar genom att det ges tillfälle att skylla ifrån sig och inte ta tag i en bristande organisation t. ex. sjukvården. I Näverluren finns det plats för tyckande i fråga. Den är ju vårt samlade organ. Vår verksamhet under senare år har inrikt-

tas på samverkan mellan hembygdsföreningarna, och har varit mycket framgångsrik. Men också krävt stora insatser genom många resor för föreningsmedlemmar och styrelse.

Värmlands Hembygdsförbund står idag på egna ben och i motsats till många andra förbund är vi oberoende av andra organisationer och vid jämförelse har vi det minsta bidraget nämligen, 120 000 kr från Region Värmland, förra året 60 000 kr. Övriga förbund har stora bidrag från Landsting och är ofta knutna till museer. Denna vår fria ställning har gjort det möjligt att få EU- och Accessbidrag vilket vi kan vara stolta över.

Vi driver också en företags- och utställningsturné, beredskapsåra och planerar motsvarande för järnhanteringen. Till sist deltag i våra möten och låt Näverluren bli det samlade organet för vår hembygd.

*Med vänliga hälsningar
Karl-Axel*

Karl-Axel Branzells svar på Sveriges hembygdsförbunds IT enkät: "I herremän faren inte så fort, vad göra skall är redan gjort"

Citat efter Carl XI

Manusstopp 2007

20 januari, 20 mars, 20 augusti och 20 oktober.

Annonspriser:

Spaltbredd 82 mm. 6 kr/mm.

1/1 sida	240 x 170 mm	1 500 kr
1/2 sida	120 x 170	750 kr
1/4 sida	120 x 80	380 kr
1/8 sida	60 x 80	190 kr

Annonsackvisitör: Kristina Green

Tel: 0553-102 69 eller 0553-104 37

Mobil: 070-560 51 00

rep.kristinagreen@telia.com

Till nästa nummer: Skicka in ert eget ordförande har ordet från din förening eller svara på sidan 15 om *Tidsresor i hembygden*.

Värma

Värmerud

Värmland

ENLIGT SNORRES KONUNGASAGOR lade konung Halfdan Vitben, Olov Trätäljas son, ”Värmland direkt under sig och upptog skatter och satte jarlar över det så länge han levde”. Alla efterföljande norska kungar fram till Håkon Adalsteinsfostre, som regerade för ca 1000 år sedan, hade på detta sätt haft Värmland under sig. Under Håkons tid fanns en värmländsk jarl som vägrade betala in skatt till Håkon. Han hette Arnvid Jarl. Håkon engagerade den råbarkade islänningen och skalden Egil Skallagrimsson att hämta hem skatten från Arnvid Jarl. Landskapsnamnet skrevs som Värmland inte bara i Egil Skallagrimssons saga men också i Saxos och Snorres sagor, en skrivning som varit betydelsefull för härledning av landskapsnamnets uppkomst.

Borgviksälven kallades fordom för Värma. De tidiga inbyggarna hade gett älven detta namn på grund av att det alltid var öppet vatten nära forsen i Borgviksälven. Den typ av ”köldrök” som ångade upp i älven kunde också ses vid Slottsbroundet där det utströmmande vattnet fick en relativt hög hastighet. Ortsnamnsforskare med den 2005 bortgångne Lennart Moberg i spetsen, anser det vara klarlagt att sjönamnet Värmeln och älvsnamnet Värma bygger på samma ordstam, det urnordiska werm-, som är besläktat med det nutida varm. Ordstammen återfinns också i namnen på gården Värmerud och grannsocknen Värmskog.

Inbyggarna kring Borgviksälven kallades för värmar och landskapsnamnet Värmland betyder egentligen *värmarnas land*. Det är alltså inte älven som givit namnet på landskapet utan de tidiga inbyggarna. Flera andra landskapsbeteckningar utgår från inbyggarna. Exempel är Ångermanland *Ångermännens land*, deras land som bodde vid Ångermanälvens mynningsvik, ånger, och Västmanland *Västmännens land*, benämningen på dem som bodde väster om Uppland.

Att Borgvikstrakten har varit bebyggd sedan urminnes tid vittnar många hällkistor och rösen från stenåldern och bronsåldern om. Fynden av stenyxor i Borgviksälven vid kraftverksbygget på 1930-talet styrker tesen om mänsklig aktivitet långt före Kristi födelse. Något förbryllande är dock att man hittills inte påträffat särskilt många fornfynd i trakterna kring Värmerud.

Borgvik var troligen en viktig knutpunkt mellan vattenleder och vägar. Själva namnet Borgvik, som i gammal tid hade formen Burvik, Borvik betyder viken vid bärningsstället, platsen där man släpade båtar från Borgviksjön upp i Värmeln och vice versa (ordet bor är besläktat med bära). Sannolikt har också den äldsta kända vägen genom Värmland, mer än 1000 år gammal, passerat genom Borgvik.

Det finns ett flertal oberoende sägner och uppgifter som tyder på att höjderna väster om nuvarande Värmerud, den så

Verman, foto Sven Kullander

kallade Kungsslätten, förutom att ha varit en av de tidigaste boplatserna också varit säten för betydande män och härskare. På denna slätt skall enligt ett flertal berättelser ha legat en stormannagård, Kungsgården.

Vittnesbörd om att någon storman haft sitt säte i trakten av Värmerud har förts fram från olika håll. Erik Fernow skriver i sin skildring om Värmland att Värmerud utan tvivel är lika gammalt som Värmland, ”såsom de av lika anledning fått sina namn”. Platsen hålls allmänt för den äldsta i häradet, menar Fernow. Han antyder att när en jarl förmodligen härskat över Grums härad måste Värmerud ha varit säte för en sådan storman. Han baserar sina utsagor på Christian Gunnarsson, präst i Borgvik under senare delen av 1700-talet, som berättat att man på hans tid kunnat se delar av den märkliga byggnad som varit jarlens slott. Emellertid hade slottet brunnit ner vilket brända stubbar, som kan ha varit portstolpar, vittnade om. Vidare har här hittats väl tilltagna porthakar. Kapellpredikanten Undén, som tjänstgjorde i Borgvik fram till år 1847, har berättat att portstolparna varit av ek och om tecken på stenlagda gator. Lärarinnan i Karlstad Rut Kullander skrev i en seminarieuppsats från år 1925 att man även senare har funnit rester av stenlagda gator och vid grävning i jorden hittat slantar, rostiga

Vy över Övre Bruket och Borgviksälven nära dess utlopp i Borgvikssjön. Rallvägen användes för transporter av kol, malm och järn, men också för transporter av trävaror från sågverken kring Värmeån. I bakgrunden ses den vita herrgården, som brann ner till grunden år 1933, och kyrkan. Litografi av A. Naylith

På 1930-talet grävdes Borgviksälven ut med syfte att utvinna mer elström ur Borgviksforsen i och med att den nya kraftstationen byggdes. I samband med grävningarna påträffades ett flertal stenålderssyxor som visar att trakten varit bebyggd sedan länge.

bitar av vapen m. m. Slottet skulle ha legat på den upphöjda slätten väster om åkermarken i Värmerud.

Det finns andra funderingar om Värmerud. Enligt traditionen har man fordom trott att Olof Trätälja byggt en stad där. Emanuel Ekman, som var den andre Borgströmiänske professorn i Uppsala i slutet av 1700-talet, har velat göra gällande att Värmerud fungerat som en av Olof Trätäljas kungsgårdar. Fernow hänvisar till en hovkansler v. Dalin som uppräknar Värmerud bland våra konungasäten. ”Vill någon påstå, att Olof Trätälja här blivit uppbränd, skulle jag ej vidare vara däremot, än att det synes för långt från hans gravhög.”

Människorna i Borgvikstrakten kallades alltså för värmar eftersom deras bosättningar låg i anslutning till älven Värma. Värmarnas land kanske i begynnelsen var koncentrerat till närheten av Borgviksforsen, men med tiden spreds värmarna såväl västerut mot Värmeån och Värmskog som österut mot Slottsbron och Grums. Värmarnas land växte och så småningom utvecklades landskapsnamnet ur den expanderande befolkningen.

Beteckningen värme för värmlänning ger mig personligen en extra krydda, eftersom jag minns ett par personer från min

barndom i 1940-talets Borgvik, bonden Gustaf Värme i Norrlängen i Norra Borgvik och skomakaren Folke Värm på Bruket.

År 1480 firade en mycket betydande man, kungsfogden i Värmland Nils Bratt, sitt bröllop i ”Burvik i Gillberga.” Hans hustru Margit Ivarsdotter fick som morgongåva gården Gruvön i Grums. Han lär även ha varit kyrkoarendator ty Borgvikskvarnen kallades en tid för Brattska kvarnen.

Det finns inga direkta fornfynd på Kungsslätten. Noteras dock att den gamla gården Takene på östra sidan av Borgviksälven har daterats till vikingatid och ett stycke ytterligare norrut i Tollesrud längs Värmeån har guldringar påträffats som härrör från 500-talet. Det skulle självklart vara intressant att få mer information som skulle kunna leda till att det mytomspunna forntida Värmerud kunde lokaliseras. En inventering av fornlämningar i skogsmarken på höjden väster om Värmerud, platsen för det sägenomspunna slottet, vore av stort intresse.

Jag vill tacka professor Lennart Elmevik för synpunkter på manuskriptet.

Sven Kullander, Östra Ågatan 53, 753 22 Uppsala

Trollpackan Ivana Jucias, sägen från Södra Finnskoga

EN EFTERMIDDAG I SLUTET AV 1950-talet beslöt några ungdomar i Övre Fryksdalen att de skulle åka upp till norska finnskogen i norr och sälja nyvävda mattor. De körde norr om Torsby för där uppöver hade de hört att det bodde många rika kärringar som nog ville ha en fin matta.

De körde tills de nästan var uppe i Bjurberget och södra Ivana, till ett förfallet torp. På andra sidan sjön, Södra Kindsjön (Sarijärvii moar). Där knackade de på i ett förfallet torp och där öppnade en tandlös kvinna med huckle på huvudet. Hon ville gärna se på mattorna men när hon granskat dem säger

hon; – Je, skä nock itte ha nåa matte se. Ungdomarna går utan att ana att kärringen hade känt att mattvarpen var stulen. Ungdomarna reser sin väg och bakom gardinen i torpet står kvinnan grinande av förtret och säger ”De går tjuver på skogen” hon hämnas inne i torpet, och en bit på väg hem mot Torsby kör ungdomarna ihjäl sig och begravs efteråt i Fryksände kyrka. *Både Herren och trollmakt straffar en syndig med döden.* Sägningen berättar att *Fryksdalingen* är oärlig.

Anna-Lena Larsson, Torsby

En f. d. sörfinska från Juliabyen Sarijärvii (Kindsjön)

EN IDEELL KLUBB SOM FRÄMJAR intresset för att samla, bevara och vårda äldre brandmateriel i Värmland. Målet är att bevara allt från fordon och tyngre materiel till böcker, minnen och bilder från bränder och brandsläckning i hela landskapet.

Utställning i Storfors Spruthus

Ett brandmuseum för hela Värmland. Här visas värmländsk påverkan på brandsläckningens område och hur bränder är en del av det kollektiva minnet. Det finns kopplingar till berömdheter som Selma Lagerlöf, Alfred Nobel, Gustaf Fröding, John Ericsson, LM Ericsson och Anna-Maria Lenngren. Olika sammanhang visas på skyltar i lokalen.

Klagomål efter brand utanför Filipstad

En junikväll 1934, vid femtiden, hemsöktes Finshyttans anläggningar vid Filipstad av en våldsam eldsvåda, som på ett par timmar lade flera byggnader i aska. Elden uppkom genom att gnistor från en skorsten antände ett tak. I hård blåst spred den sig med explosionsartad fart. De resurser som fanns till förfogande, voro inte över sig imponerande. En handspruta hade placerats å landsvägen och pumpades för fullt av villiga krafter timme efter timme. Vid bäcken hade man en liten handspruta. Dessutom langade man vatten i hinkar. Filipstads brandkår utryckte med en del av sin styrka. Från Persberg kom hjälp med en handspruta och vid 8-tiden anlände en större motorspruta med bemanning från Nykroppa.

Skogen kring Hemtjärn antändes på flera ställen och en del av släckningsmanskapet dirigerades upp i skogen och från ungdomsläget vid Hennickehammar rekvirerades hjälp. De kända pojkar från detta läger fördes per bil till Storhöjden och där ifrån sändes de att möta elden.

Man kan inte undgå att göra den reflektionen, att Filipstads brandkår är mer än försvarligt dåligt utrustad med modern släckningsattiralj; framförallt gäller detta bristen på en effektiv motorspruta. Hade en sådan funnits i tisdags torde eldsvådan icke på långt när ha fått så stor omfattning, som fallet blev. Vatten fanns i stora mängder inom nära räckhåll, men då det

saknades effektiva sprutor hade man ju ingen större nytta av den goda vattentillgången. Först sedan Nykroppa motorspruta kommit till platsen kunde en rikligare vattenbegjutning äga rum på brandområdet, men det måste dock betecknas som ett fattigdomsbevis, att man skall vid ett dylikt tillfälle vara tvungen låna brandredskap från annat håll. Visserligen kan det invändas, att stadens brandkår ej hade någon egentlig skyldighet att ingripa vid Finshyttebranden, efter som bruket ligger utanför stadens område, men staden har dock betydande indirekta intressen att bevaka härvidlag, och hade hela bruksanläggningen ödelagts torde följderna därav blivit nog så kännbara även för Filip stad i mer än ett avseende. F. ö. kan ju en eldsvåda inträffa här i staden, varvid brandkåren icke kan göra sig betjänt av vattenledningsvattnet.

Man kan ju tänka sig eldsvådor i stadens utkanter, dit inga vattenledningar äro dragna, och man kan även räkna med ledningsfel. Även vid brandtillfällen, då vattenledningens hela kapacitet utnyttjas, kunna förhållandena utveckla sig därhän, att en motorspruta blir en välbehövlig tillgång att räkna med i släckningsarbetet. Under åtskilliga år har här fonderats pengar till uppförande av en brandstation, motsvarande tidens krav, samt till modernisering av brandredskapen. Frågan om brandstation är som bekant nu lyckligen löst och arbetet med densamma skall igångsättas inom ett par månader. Men det finns ju, bortsett från brandstationsbygget, medel disponibla till inköp av en motor spruta och inte torde det vara absolut nödvändigt att avvakta den bli vande brandstationens färdigställande innan den projekterade motorsprutan inköpes. Den lär nog kunna bli betryggande härbärgerad i någon provisorisk lokal till dess den kan beredas plats i brandstationen. Det kan ligga fara i ett dröjsmål med denna sak och det är där för att hoppas, att vederbörande med det snaraste gå i författning om anskaffande av en effektiv motorspruta, vars befintlighet skulle betyda ökad säkerhet mot brandrisken i staden.

Ur Filipstads Tidning torsdag 14 juni 1934

Brandsegel räddade Filipstad

Eldsvåda utbröt i tisdags afton i uthus, belägna utefter Spångbergsgatan intill den senast avbrända tomten. Faran yppades emellertid så tidigt (kl 10.15) att folk allmänt var uppe och kom tillstädes, så snart brandsignalerna hördes. Emellertid hade elden redan då fått så betydlig utsträckning, att det ej var att tänka på att släcka själva härden, utan måste brandkårens ansträngningar riktas på att skydda de kringliggande gårdarna, Bergslagens järnvägs stora hus och Lesjöfors fabriks.

Att skyndsamt få upp seglen och få sprutor igång för att hålla dem fuktiga, var den första omsorgen. Inom kort var bolagsgården segelklädd utefter hela gatan, men det var också hög tid, ty just som sista seglet gick upp för att täcka nedre gaveln, syntes en strax slocknande låga upp i själva gaveln. Även Lesjöforsbolagets hus fick i behaglig tid segelbetäckning och sprutan nr 1, som först kom igång, delade sin kraftiga stråle mellan segelmassorna och det brinnande huset, kraftigt understödd av den lilla fyran. Emellertid hade elden nu hunnit breda

Bilder från Veteranbransbilsrallyt i Sunne 4 juni 2005. Ludvigsberg hästdragen handpump. Släckbil Volvo Lv 84 årsmod. 1937 och motorspruta API 80 från 1935. Foto Marie Söhrman.

sig över hela boningshuset, som i sin nedre del med ett vinkelutsprång närmade sig gårdens boningshus, och här syntes nu största faran vara för handen; det syntes en stund otroligt att elden skulle kunna begränsas åt denna sida, när den portgång, som skiljer det högre boningshuset från den brinnande byggnaden, ej är mera än tio fot bred.

Med berömvärd raskhet och uthållighet arbetade här först segelförarna för att få upp ytterligare segel och därefter manskap och strålförare vid sprutorna nr 2 och 3 för att hålla dessa segel våta. Särskilt det senare arbetet är att anteckna som på samma gång svårt och hedrande; sprutorna måste hållas igång inne på gården och hettan var nästan outhärdlig, så att manskapet endast korta stunder i sänder kunna hålla ut under ganska knapp och svår vattentillförsel. Slutligen erhöles provisoriska skydd av dörrar och portar, och därefter kröntes ansträngningarna med framgång. Ett segel blev obetydligt bränt men boningshuset räddades.

Ur Filipstads Tidning 14 april 1893

Albin Motor

Lars Albin Larsson startade i Kristinehamn en mekanisk verkstad med gjuteri år 1900. Företaget hade Albin som varumärke och bytte senare till namnet Albin Motor. Den stora produkten var båtmotorer. 1928 presenterade man sin första motorspruta, Albin 35, som kunde bogseras efter en bil eller dragas av två man. Den hade en patenterad anordning för uppvärmning och upptining av pumpen vintertid. Kapaciteten var 1000 l/min vid 9 kg/cm². AB Pumpindustri i Göteborg (API) var en konkurrerande pumptillverkare. Företagen inledde senare ett samarbete och API använde Albinmotorer till sina sprutor. Brandkårer, företag och statliga verk rustade upp sitt brandförsvar med Albinsprutor. De såldes även på export och Sydamerika blev den största marknaden.

Under världskriget ökade behovet av motorsprutor och Albin 800 med kapaciteten 800 l/min kom i produktion 1941. Luftskyddsinspektionen inköpte 1000-talet sprutor samt brandarmatur, slang och personlig skyddsutrustning.

Albin 800 hade inte en Albinmotor utan man hade valt den engelsktillverkade Ford Prefectmotorn. På grund av kriget tog

leveranserna slut. Albin fick tillstånd att tillverka motorn men hade inga ritningar. Men en motor plockades isär, ritades av och redan efter sex månader kunde de första motorerna (S-4) monteras och provas.

Programmet utökades med motorsprutor med kapacitet på upp till 3000 l/min samt en lätt bärbar skogsbrandspruta, Albin 200. Man gjorde även frontpumpar för brandbilar och en handdriven sk blockpump. Företaget hade 1944 som mest 580 anställda. Man hade en industribrandkår som ingick i kommunens reservbrandstyrka.

År 1955 kom krav på luftkylda motorer till brandsprutorna och 1957 presenterades Albin 900 med Volkswagenmotor. API och Albin Motor träffade avtal om tekniskt samarbete vilket innebar att API lade ner produktionen av motorsprutor och i stället tillverkade vissa pumpar åt Albin. Civilförsvaret köpte hundratals sådan sprutor. En ny mindre och bärbar spruta utvecklades för skogsbrandförsvar och industribrandkårer. Den kallades Albin 200/70 fick en motor från Husqvarna och pump från API. Den monterades av Albin. (Källa: *Albin 100 år*)

Brand hos Elis i Taserud

Elis bodde utanför Arvika och var en av de mest knipsluga bland alla knipsluga jössehåringar. Nu kom det naturligtvis en hel mängd intresserat folk för att få se eldsvådan. "Det är för eländigt, att det skall se så illa ut här på gården när en får så mycket rart främmande, var Elis reflektion då han såg publikfrekvensen. Dagen efter mötte han en beklagande medmänniska "Ska ni bygga upp verkstaden igen?" frågade denna. "Ja jag gör nog det, men då bygger jag en biograf" blev svaret. Medmänniskan förstod inte riktigt Elis tankegång utan invände "Kan det löna sig därborta i Taserud, där det är så litet folk". "Hå kors" svarte Elis, "jag hade en liten enkel tillställning hemma i går och det var inte mätta på så mycket folk det kom.

Ur NWT 3 april 1924

*Ordf. Björn Albinson 054-21 27 49
www.brandhistoriska.org*

Sanny Buer visar en exakt kopia av pälströjan från Brunskog, Jösse härad. Den övriga dräkten är kopia av dräktdelar från Eda/Köla.
Foto Marie Söhrman.

Vilka folk- och byggede dräkter har vi att välja på

Inger Söderquist gör här en sammanställning över Värmlands folk- och byggede dräkter. *Dok* = Det finns delar bevarade och ev. vilket år dräkten togs upp igen. *Konstr* = Dräkten kan byggas på enstaka bevarade plagg eller är helt eller delvis nykonstruerad. *Rek* = Rekonstruerad. *K* står för kvinna. *M* står för man. Dräkterna står i bokstavsordning för enkelhetens skull. Tredje spalten visar de plagg som finns bevarade.

Blomskog	Dok. 1981		Frykerud	Konstr. 1976	
Brattfors	Konstr. 1966		Fryksdals K	Konstr. 1936	Förkläde + linnehatt
Brunskog K	Konstr. 1954	Livstykke	Fryksände K	Konstr. 1960	Livstykke
Brunskog M	Dok.	(Skjorta saknas)	Fryksände M	Konstr.	Skinnyxor, västar
Dalby K. + M.	Dok.		Gillberga K	Konstr. 1964	
Degerfors-Karlskoga	Konstr. 1958		Glava K	Konstr. 1974	Livstykke
Eda	Dok.		Gräsmark	Konstr. 1974	5 mansplagg
Ekshärad K+M	Dok. + Konstr.	K-dräkt	Gunnarskog	Konstr. 1989.	M Skinnyxor, 2 långrockar
Forshaga-Grava	Konstr. 1950		Hammarö	Konstr. 1954	

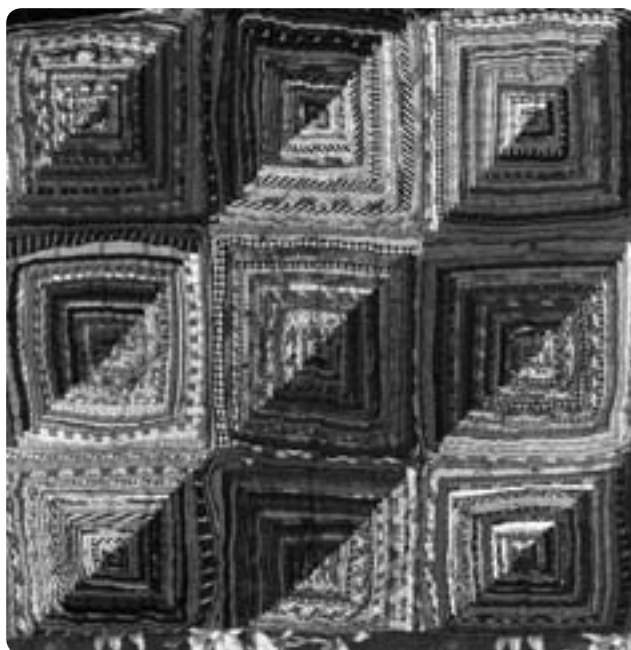
Jösse härad	Dok	Svanskog	Konstr. 1965
Kil	Konstr. 1973	Ullerud	Konstr. 1950-talet
Köla	Dok	Ullvettern	Konstr. 1958
Långserud	Konstr. 1974	Visnums-Kil	Konstr. 1979
Mangskog	Konstr. 1960	Värmlandsnäs K	Konstr. 1960
Nedre Älvdal	Konstr. 1969	Värmskog	Konstr. 1952
Nor-Ed-Grums	Konstr. 1958	Västra Ämtervik	Konstr. 1943
Norra Finnskoga	Dok	Ölme - Väse	Konstr. 1961
Norra Ny	Dok.	Östervallskog	Rek. 1873 4 livstycken dok.
Nyed	Konstr. 1978	Östmark	Konstr. Livstycke
Ransäter	Konstr. 1960 – 1965	Östra Fågelvik	Konstr. 1961
Silbodal	Konstr. 1981 2 livstycken	Hagfors =	Bevarad klänning från Norra Råda från 1880-talet.
Sillerud	Konstr. 1976	Södra Finnskoga	Konstr. 2004 – 2005. Blandad klädsel från tiden runt 1900.
Sunne	Konstr. 1954		

Gammalt lapptäcke

DETTA SPECIELLA LAPPTÄCKE har förmodligen funnits på Vitsands Hembygdsgård sedan hembygdsföreningens start 1923. Tyvärr finns ingen dokumentation om varifrån täcket kommer eller vem som tillverkat det. Möjligtvis följde det med den säng som det ligger i, som härstammar från Fagerberg.

Vi har gjort försök att tillverka en ruta i samma utförande som rutorna i täcket. Allt är givetvis handgjort: Man började med en pytteliten dubbelvikt tygbit och bygger på i smala lika breda dubbelvikta remsor runt om centrumbiten tills rutorna blir tillräckligt stor och man har en hel ruta. Rutorna sys sedan ihop på gängse manér. Lagg märke till att det färgmässigt är väl genomtänkt så att det färdiga resultatet bildar ett diagonalt mönster mellan ljusa och mörka linjer. De förstasigpåare som betraktat täcket aldrig sett denna teknik förut.

Text och foto: Jörgen Edberg, Vitsands Hembygdsförening

Kansliets öppettider:

Måndag-fredag 8.00-16.00

Tel: 054-10 15 82

e-post: kansliet@hembygdvarmland.se

www.hembygdvarmland.se

VALBEREDNING

Du som har förslag på vilka som skall väljas på årsmötet 2007. Kontakta valberedningens sammankallande:

Kerstin Ryrfeldt, Parkgatan 5, 680 71 Björneborg.
tel/fax 0550-277 52

RIKSSTÄMMAN 2007

Stämman hålls i Växjö Konserthus 1 till 3 juni

Motioner anmälas skriftligen till SHFs styrelse

senast 15 mars. Motionerna skickas till:

Sveriges Hembygdsförbund

Box 6167

102 33 Stockholm

Märk kuvertet "Motion"

Anmälan av ombud ska vara Sveriges Hembygdsförbund tillhanda **senast 15 april.**

Utdrag ur IT-strategi för Sveriges Hembygdsförbund (SHF)

Regionalt hembygdsförbund ska arbeta för

Att den egna hemsidan hålls aktuell

Att alla dess föreningar finns listade med kontaktuppgifter på förbundets hemsida

Att förmedla goda exempel på IT-användning vid möten och kurser för föreningar

Att initiera IT-projekt inom det egna förbundet

Att alla förbundets anställda och förtroendevalda blir tillgängliga via e-post

Hembygdsföreningar bör arbeta för

Att använda IT i alla delar av verksamheten där datoranvändning kan effektivisera arbetet

Att ha med aktuella kontaktuppgifter på kommuns/regionalt förbunds/SHFs hemsida

Att ha en egen aktuell hemsida

Att ha minst en kontaktperson i föreningen med e-post

Riksstämman 2007 beslutar

Att anta ovanstående förslag till IT-strategi

*IT = informationsteknik, i denna strategi avser vi med IT datoranvändning i alla dess former.

Uppgifter på www.hembygdvarmland.se

På hembygdsförbundets hemsida publiceras, adresser, telefonnummer, epost- och hemsidesadresser till alla personer eller organisationer som på ett eller annat sätt är knutna till Värmlands Hembygdsförbund. Till exempel: Ledamöter i styrelse utskott eller liknande, fast- eller projektanställda, medlemsföreningarnas kontaktuppgifter. Du som vill ändra någon uppgift kontaktar Kjell Sundström så ändrar han detta. kjell@km-ide.se

Sommarprogram 2007

Om tillräckligt många föreningar/organisationer skickar in sommarens evenemang och öppettider så kommer Hembygdsförbundet att ge ut dessa i ett separat programhäfte. Uppgifterna kommer även att finnas på förbundets hemsida. **Lämna in material senast 10 april.**

Skickas till kansliet

Värmlands Hembygdsförbund

Treffenbergsvägen 4

652 29 Karlstad

kansliet@hembygdvarmland.se

EU-projektets avslutning 2006

På våren i Brunskog tjugohundrafyra
då var verkligen goda råd dyra.
Bo Andersson ville ej längre va mä
vad skulle vi göra åt då?
Projektledarjobbet var nu vakant
kunde detta verkligen va sant?
Vem skulle nu ro projektet i hamn,
säg finns i lokalen nått namn?

Församlingen blev nu helt stum,
vem kunde vara så dum.
Vi kunde hört en knappt falla
innan Inger rädda oss alla.
”Vi får ju int bli bet,
är jag lämplig att ta det,
jag vet ju hur man gör
bara Ni alla röster för”.

Inger Axelsson vilka kaxig é,
blir säkert svår att arbet mä.
Kommunrevisor dessutom på köpe,
dette projekte går säkert i stöpe.
Vad kann denne mänscha om å bygg
Jag känd mig allt utom trygg.

Allt eftersom projektet skred fram
mina farhågor dock kom på skam,
denna kvinna kan ju det mesta
i alla fall mer än de flesta.

Nu när projektet kommit till ända,
vi till Dig Inger vill sända
uppskattande ord för Ditt sätt att leda
våra projekt i Arvika, Hagfors, Sunne, Säffle, Årjäng och Eda

Karl-Erik Fahlstad

NÄVERLUREN

Inom hembygdsföreningarna finns ett stort antal medlemmar som arbetar i det tysta. Detta fantastiska arbete sker frivilligt och utan någon som helst ersättning.

Visa dessa er uppskattning genom att skänka dem en årsprenumeration på Näverluren som tack.

Detta skulle säkert uppskattas som en fin gest från er förening.

Styrgruppen för Näverluren

Vi firar med att tillgängliggöra våra tårter. Foto Marie Söhrman

Access fortsätter

Vi bygger vidare på Access Kulturarv Värmland

Nu är det klart! Värmlands Hembygdsförbund erhåller ytterligare 2,52 miljoner för att tillgängliggöra hembygdsgrändarnas samlingar.

Vi har 16 personer som jobbar i accessprojektet. 13 personer har sina arbetsplatser förlagda till 18 föreningar fördelade på 10 kommuner. Deras arbetsuppgifter är att digitalisera hembygdsföreningarnas samlingar inom foto, föremål och arkivalier. Dessutom finns 3 personer som har ett mera övergripande ansvar; etnolog Gerd Engström för utbildning, systemvetare Peter Eriksson för datorstöd och projektledare Inger Axelsson, som samordnar hela projektet. Alla är projektanställda av Värmlands Hembygdsförbund.

Det finns ett antal föreningar som vill börja digitalisera sina samlingar och det finns de som redan är i full gång med detta viktiga arbetet med hjälp av egna anställda eller med ideella krafter. Hembygdsförbundet har fått förfrågningar hur de kan få tillgång till Gerd och Peter. Så här långt har deras tid behövts för uppbyggnaden av kunskaper hos de anställda och i föreningarna som är med i projektet. Genom det positiva beslutet i Statens Kulturråd om en förlängning kan hembygdsförbundet även erbjuda övriga föreningarna den efterfrågade hjälpen.

För att kunna kartlägga behoven önskas en skriftlig beskrivning. Utifrån den kommer vi att upprätta en prioriteringslista där utbildning av föreningsmedlemmar kommer att hamna högt.

Vi kommer att debitera föreningarna för resor och kringkostnader som inte ingår i Access-projektet. Detta får diskuteras med de föreningar som hör av sig lite beroende på behovet.

Skicka din ansökan som vi vill ha senast 25 mars till:

Projektledare Inger Axelsson

Krokbäcken 27

686 98 Gräsmark. 0565-420 87, hembygd@hotmail.com

Med Sågudden i centrum

Under de senaste åren har ett antal alster signerade Gösta Olofsson getts ut av Västra Värmlands Fornminnesförening. Genom stöd från det lokala näringslivet och huvudsponsorn Westra Wermlands Sparbank har skrifterna kunnat ges en professionell tryckning och layout.

Med Gösta Olofssons flyhänta, sakkunniga penna och väl valda illustrationer berättas om historiska företeelser som tidig finnivandring, indelningsverk och gränsfejder på både lokal och nationell nivå, men också om *Elis i Tasere*, som fått sitt eget lilla häfte med både historia och historier.

Ett gammalt torp i Gunnarskog, Bytorp, har genom en ideell förening räddats från ett ovisst öde och fått en ny betydelse som utflyktsmål. Denna process liksom torpet och dess innevanans historia återges i ett litet häfte.

Två verkliga pärlor är jubileumsskriften om Fornminnesföreningens 100-åriga tillvaro, som speglar Såguddens utveckling fram till dagens fina friluftsmuseum, samt den rikt illustrerade *Konstskatter*, som, med sitt fina tryck, ger både konstnärsdata och väl valda exempel från föreningens stora konstinnehav.

Nyligen utkom den senaste i raden av skrifter, *Åkdonshallen*. Här berättas översiktligt om dragdjur och jordbruksredskap, som en liten introduktion till de välfyllda samlingarna

av vagnar och därtill hörande saker. Tänker man besöka Sågudden är detta en bra guide till dessa samlingar. En sammanställning av olika åkdon och deras kännetecken lär oss att skilja den ena typen från den andra. I Arvika fanns ju på sin tid både Arvika Mekaniska Verkstad och Arvika Vagnfabrik med tillverkning av åkdon och därtill hörande utrustning. Ovanstående skrifter finns alla att köpa från Såguddens museum för en human penning.

Westra Wermlands Sparbank med dess 150-åriga historia har genom åren betytt mycket för bygden och har nu fått sin historia skriven av samme Olofsson. Detta är innehållsrik skildring av sparbanksrörelsens och WWS:s historia i synnerhet. Banken som idag vuxit till en betydande aktör i hela västra Värmland.

Samtliga skrifter är också utrustade med bra käll- och literaturförteckningar, som kan locka till vidare läsning i olika ämnen. Följande skrifter ingår i ovanstående: *Från fejder till fred*, *Den indelte soldaten*, *Rökstugornas folk*, *Elis i Tasere*, *Bytorp* och *Bytorpsföreningen*, *Västra Värmlands Fornminnesförening 100 år*, *Konstskatter*, *Åkdonshallen* och *Westra Wermlands Sparbank 150 år*.

Olof Andersson

Vårprogram 2007

Björneborgs hembygd förenings

Tisdag 27 mars 19.00 Våffelmöte på Bruksgården
Ta med skolkort och berätta om korten.

Forshaga hembygd förenings

Måndag 30 april 20.00 Valborgsmässofirande

Onsdag 6 juni 16.00 Nationaldagsfirande

Gåsborns hembygd förenings

1 - 3 juni FINNSAM konferens

Lördagen inleds i Klintgården. På kvällens middag underhåller Bosse Landberg. På söndagen besöks Lesjöfors Museum.

Hammarö Hembygd förenings

Plats: Hembygdsgården, om inget annat anges
Måndag 5 mars 19.00 Handarbetskväll.

Onsdag 7 mars 19.00 Vi lyssnar på gamla inspelningar.

Söndag 18 mars 15.00 Årsmöte i Bydegården, Svenshult.
Visning av Tord Segerdahls nya film om Hammarön. Kafeservering och lotterier.

Lördag 24 mars 14.00 Påskpyssel med barnkulturgruppen.

Onsdag 4 april 19.00 Påskmöte
- Våra kära påskgummor fixar ägg och sill.

Måndag 16 april 19.00 Handarbetskväll - Länshemslöjds-konsulent Carina Olsson besöker oss och pratar om *Vantar till fest och vardag*.

Onsdag 2 maj 19.00 Bernt Spångberg tar oss med på melodikryss.

Måndag 7 maj 19.00 Handarbetskväll

Karlstads Hembygd förenings

Torsdag 15 mars 18.30 Årsmöte
Plats: Domkyrkans Församlingshem, Västra Torggatan 3.

Torsdag 1 mars 16.00. Kafé Slussvaken. "Kulturarvet"
Värmlands bevarande Skansar från andra världskriget. Lars-Erik Damström berättar.

Onsdag 7 mars 15.00 Guidad visning på Universitetet där Olle Österling Karlstads universitet är vår värd. Vi träffas vid Biblioteksentrén.

Torsdag 12 april 16.00 Kafé Slussvaken. Om ett liv fyllt av härliga utmaningar inom idrott, reklam, Spanienprojekt och annorlunda husbyggen kåserar Gunnar Lundqvist.

Söndag 6 maj 11.00 Vårgudtjänst i Acksjöns Kapell
Kyrkkaffe serveras i Gammelgården.

Lördag 2 juni 08.30 VÅRRESAN där färden går till ARVIKA
Avresa med buss från Norrstrandskyrkans parkering.

Väse Hembygd förenings

Måndag 30 april 20.30 Valborgsmässoafton
Vårtal, sång av kyrkokören samt stor majbrasa. Bakning av "Väsekakan". Servering av kaffe och lotteri. Bildgruppen ställer ut för fotoidentifiering.

Lördag 12 maj 10.00 Stora vårstädningsdagen på Hembygdsgården. Vi bjuder på arbetslunch.

Torsdag 17 maj 10.00 Vi medverkar vid Väsemarten med bl.a. nävgröt och försäljning. Bildgruppen ställer ut för fotoidentifiering.

Lördag 26 maj 10.00 Vårvandring i Väse vid Forsåskälla
Medtag matsäck och stövlar.

Hvarför han klädde honom.

Fadern: »Du vet, Jakob, att jag inte alls gillar, att du släss, men jag kan inte låta bli att känna mig stolt över, att du kunde klä en så stor pojke. Hvarför klädde du honom?»

Sonen (förtrytsamt): »Han sa, att jag var lik dig, pappa.»

Vykortssamlande förr och nu

VYKORTEN UPPFANNNS i Tyskland och Frankrike i senare delen av 1800-talet kom till Sverige i början av 1890-talet. Till en början var korten enkla i utförandet, men snart blev det vackert tecknade kort, oftast med flera bilder från städernas sevärdheter som flätades ihop av blomstervinjetter. Dessa kort kallas *Grüss-Aus* eller på svenska *Hälsningar från* och betraktas idag som rariteter.

Riktig fart tog dock inte intresset förrän de fotografiska vyerna blev vanliga åren innan sekelskiftet. Några år senare härjade den sk. *vykortssjukan* såväl i Sverige som i andra länder. Folk skickade vykort till varandra i tid och otid och antalet postbefordrade kort accelererade till oanade siffror. År 1901 skickades över 20 miljoner kort i Sverige och 1904 nådde intresset sin kulmen då 48,6 miljoner kort skickades. I Tyskland skickades över en miljard kort 1903! Ofta sparades korten i vackert utsmyckade album och motiven på korten var oftast topografiska, dvs vyer av gator, torg, byggnader, kyrkor, skolor osv. Många av dessa fotografier var även handkolorerade - en färgkliché trycktes ovanpå det svartvita fotot. Mycket populära var även de tecknade jul- och påskkort som oftast var vackert färglagda. Men vykortet användes även till att skildra händelser, t ex olyckor och bränder, och ofta fanns korten till försäljning redan dagen efter händelsen. På den tiden fanns ingen TV eller radio som kunde förmedla nyheter snabbt och fotografier förekom mycket sparsamt i dagstidningarna.

Idag är det de topografiska korten som är mest populära bland samlarna tack vare det stora intresset för hembygdshistoria. Man samlar helt enkelt kort från sina hemtrakter. Ett annat populärt område är att samla kort från olika konstnärer, t. ex. Jenny Nyström och Jac Edgren.

Vykortssamlarna är idag organiserade i ett antal lokala vykortsföreningar. Störst är föreningen i Göteborg med cirka 600 medlemmar, men det finns även stora föreningar i Upp-

sala, Malmö, Borås och Örebro. I Karlskrona är de flesta aktiva samlarna medlemmar i Karlskrona Filatelistklubb där det bildats en särskild vykortsgroup kallad *Kortoxarna*.

Var får man då tag på vykort? Det finns ett par renodlade vykortsantikvariat och en del vanliga antikvariat som också säljer vykort. Även Antikmässor och Samlarmarknader är utmärkta ställen att hitta kort till sin samling. Några handlare har även vykortsauktioner ett par gånger per år. Ett annat vanligt och trevligt sätt att skaffa kort är att byta med andra samlare.

Ett exempel på en topografisk vy som är populär bland hembygdssamlare är från Gökaland i Bergkvara i sydöstra Småland. Kortet visar även det typiska beteendet att närvarande människor stannar till och tittar mot fotografen. Annars är det rätt sällsynt med många människor på vykort från sekelskiftet då de flesta vyer visar folktomma platser och troligen togs mycket tidigt på morgonen. Kortet till vänster är en scen ur filmen *Värmlänningarna*, *Anna: Anna Q. Nilsson*. *Erik: Tor Weijden*. Kortet till höger visar en annan inte helt ovanlig detalj, skottårsdagen belyses genom att en skämttecknare har tecknat två damer som jagar den tilltänkta maken. *Skottåret 1908, Du hulda ängel, ack bliv min man! Jag dig försörja och pynta kan.*

Mycket talar för att vykortssamlandet är en hobby som kommit för att stanna. Antalet samlare ökar ständigt och tillgången på kort är fortfarande god, åtminstone för nya samlare. Det är även en relativt billig hobby eftersom de flesta kort gets ut i stora upplagor. Som nybörjare bör man dock vara försiktig eftersom många handlare försöker ta ut höga priser även för vanliga kort. Ett gott råd är att lära sig mer om vykort och priser av andra samlare innan man börjar samla på allvar. Med Internets intåg har det också öppnats många möjligheter att hitta vykort till sina samlingar.

Lars-Olov Stenborg

Tidsresor i hembygden

”Hembygdsföreningens resurser skall användas så att vi tar tillvara och vårdar vårt kulturarv och utvecklar hembygden i en ny tid. Det innebär att vår verksamhet skall vara anpassad till både lokalhistoria och nutida intressen, så att hembygdsgården kan vara en mötesplats för alla åldersgrupper som bor på orten och för dem som gästar oss.”

NU ÄR EU-PROJEKTET Kulturturismen Hembygdsgårdar i hamn och vi håller nu på med Access Kulturarv Värmland. Vi har rustat och iordningställt våra hembygdsgårdar. Steg två är nu att digitalisera vårt kulturarv genom att bygga upp en databas i SOFIE med fotografier, föremål eller arkiv. Och ju mer man tittar sig omkring ju flera saker kommer man på som behöver göras. Det gäller verkligen att ha en plan för framtiden och inte splittra upp sig för mycket. Sedan skall man kanske bygga upp ett system som gör att verksamheten fungerar och att alla hittar till hembygdsgården. Vägskyltningen behöver förbättras och hur skall man ha råd med detta? Ja det är mycket att tänka på för att få in pengar och få det hela att gå runt.

Vad innebär detta och till vilka vänder vi oss? Vad vill vi erbjuda och hur ser målgruppen ut som vi vänder oss till och vad förväntar de sig att få uppleva på hembygdsgården? Vissa hembygdsgårdar har kanske inte sina givna kanaler och återkommande arrangemang som fungerar bra och ger inkomster. Vi kanske måste fundera på att samarbeta mera för att få besökarna att stanna längre och därmed spendera mera pengar hos oss.

En fråga som jag ofta funderat på är vad varje hembygdsgård har som är just deras specialité. Om ni anger tre områden som speglar just er hembygdsgård, och som ni skulle kunna bygga er verksamhet kring, vad skulle ni svara då?

Paketera och sälja

Om man vet vilka specialområden olika hembygdsgårdar har kunde man lägga dessa in i databas. En eller flera hembygdsgårdar i varje kommun kunde sedan samarbeta inom olika områden. I varje socken finns det även aktörer som kan komplettera med exempelvis boende. Man kan bygga upp ett nätverk på orten, och hembygdsgården bli navet i verksamheten.

En egen hemsida för orten och/eller ett produkt- och arrangemangsblad som marknadsför och samlar all verksamhet. Sedan kan man samordna olika typer av paketresor att sälja via turistbyråerna. Folk som åker på semester vill ha färdiga lösningar planerade för kanske 2 – 5 dagar utan att själv behöva ordna allt själv. Besökare är villig att betala för färdiga lösningar där allt ingår.

Några förslag

Man kan samordna specialområden som exempelvis ”Racken runt”, en resa om konst- och möbelhistorien runt sjön Racken med besök på tre olika hembygdsgårdar, Racksta Museet och nutida möbeltillverkare som visar upp hur man arbetar. En resa i 1 – 4 dagar med övernattnings. Samtidigt kan besökarna även få mat enligt traditionen på orten. Till exempel något så exotiskt som Snickar Pehrs matlåda med björksav till.

Förslag på områden att bygga vidare på:

- Värmländsk mathistoria i Nils Keylands fotspår, typiska maträtter från förr i en gourmetvandring.
- Finnskogsfolkets levnadssätt. Bo och delta i gårdens sysslor.
- Klädestraditioner till vardag och fest.
- Linneskåpet berättar om sitt innehåll och hur det kom till.
- Jaktresor i Herman Falks, Sten Raabs eller Gutaf Schröders fotspår.
- Gården berättar om byggnaderna och dess innehåll.
- Soldattorpen och soldaterna. Skansarnas berättelser.
- Våra Högtider, se Näverluren n:r 4, 2006.

Upplevelserna bör vara så utformade att besökarna kan delta aktivt i det som händer och sker. Allt marknadsförs som ”Tidsresor i hembygden”. Skriv gärna några rader om just era tre områden, så redovisare vi detta i Näverluren till uppmuntran för oss andra.

Marie Söhrman, marie@km-ide.se

Värmländsk medeltid - svensktillverkad yllefilt

rödbrun - beige

blå -gråvit (ett fåtal)

Dubbelvävd

1,50 x 2 meter

Pris per filt 1 200 kronor inkl. frakt postförsk.

beställ ring Mönsterpolen 08-34 51 14

Om gåvor till hembygdsmuseet

Våga vägra gåvor

EN HEMBYGDSFÖRENING SAMLINGAR AV FÖREMÅL eller annat utgör ofta kärnan i föreningens verksamhet. Samlingarna kan finnas i fastigheter, som föreningen äger. För det mesta har såväl samlingar som fastigheter kommit till föreningen genom arv, gåvor och ibland i form av sk deposition. Hur tacksam föreningen än är för dessa, så kan de ibland skapa ekymmer.

När är en gåva en gåva?

Det finns en historia om ordföranden i en hembygdsmuseet, som hade en samling föremål i föreningens lokaler. Alla trodde att de var föreningens egendom, till dess att ordföranden blev avsatt och lämnade föreningen och tog föremålen med sig.

Gåvan var alltså inte en gåva utan en deposition. En deposition faller under särskilda regler. Mer om detta nedan.

Det är kanske vanligare, att det är givarens ättlingar snarare än givaren själv, som vill ha tillbaka gåvan, ibland med skäl som att föreningen inte har tagit tillräckligt väl hand om den. På något sätt bör det stå alldeles klart för givaren och/eller hans ättlingar, att gåvan inte kan tas tillbaka.

Så här gör man på Nordiska Museet, där man är van vid att ta emot gåvor (och ännu mer van att tacka nej till dem). Det är en hel procedur. En ansvarig person gör en första bedömning, om föremålet ifråga behövs som ett tillskott till museets samlingar. Om denne finner att så är fallet, föredras den eventuella gåvan inför en ledningsgrupp. Om denna, efter diskussion, beslutar att museet vill ta emot gåvan, så protokollförs beslutet och givaren underrättas i form av ett tackbrev.

En hembygdsmuseet kan tillämpa en liknande om än förklarad procedur, genom att gåvan redovisas för föreningens styrelse och protokollförs. Ett brev med tack är ju under alla omständigheter passande. En ännu enklare procedur kan vara acceptabel. Föreningen gör ett formulär, där givarens namn finns med, där det framgår att gåvan är en gåva och att gåvan är förenad med – helst – inga eller annars vissa inskrivna villkor. Såväl givaren som föreningens representant skriver under och får var sitt exemplar av det underskrivna formuläret.

Givarens villkor

Gåva innebär att givaren avhänder sig egendom till gåvotagaren utan vederlag. Gåvotagaren är dock i normalfallet skyldig att underkasta sig sådana villkor för gåvan som givaren kan ha ställt upp. Detta skriver Sven Lindberg, som gjort en utredning om gåvor till hembygdsmuseet.

En dam kom en dag till hembygdsmuseet. Hon hade en gammal sliten resväska med sig, så sliten att det krävdes ett snöre att hålla i hop den. Den var tung, så tung att en manlig bekant hade fått i uppdrag att bära den. När den öppnades inför häpnadsoption, så visades den innehålla silver till ett värde av flera hundra tusen kronor. Hon lämnade väskan och krävde inte ens ett kvitto. Hon fick kaffe och tårter.

En annan dam, på omkring de åttio, har på ålderns höst gripits av ett konstnärligt raseri, innebärande en omfattande fabrikation av tavlor, föreställande hus på orten. Tyvärr kan man endast med möda känna igen vissa hus på tavlorna. Man tycker dock synd om damen och tar emot tavlorna, vilka snabbt förpassas till källaren.

I verkligheten ställer givaren ofta villkor, fastän dessa blir utsagda. Om föreningen inte följer dessa utsagda villkor, så blir givaren besviken och ger luft åt sin besvikelse, vilket inte alltid är bra för föreningens anseende på orten. Givaren av silversamlingen ställde inga uttalade villkor. Men hon var övertygad om, att museet skulle ta väl hand om hennes dyrbarheter. Dessa vållar dock problem. Försäkringen kostar avsevärda summor. En säker förvaringsplats måste ställas i ordning. Föreningen har många hål att stoppa pengar i och skulle ha störst glädje av att få sälja silversamlingen. Men om man säljer, hur upplever givaren detta? Vad tycker andra tänkbara donatorer?

Damen med tavlorna kommer tillbaka flera gånger till museet och blir ledsen över att inte hitta sina tavlor på framträdande platser. Hon ger också luft åt sina känslor.

Det första villkoret för villkor är information. Fråga om givaren går med på att gåvan säljs vidare. Tala om att tavlor eller annat måste placeras i magasin osv. Skriv ett gåvobrev, där villkoren finns med.

Tänk också igenom villkoren. Det är ju t ex vanligt att en gåva utgöres av en summa pengar och att avkastningen av summan skall delas ut med vissa intervaller till det ena eller andra ändamålet. Summan kan i början vara stor men urholkas med tiden tack vare inflationen och annat. Till slut kan annonsering efter intresserade mottagare kosta mer än avkastningen.

Deposition

Med deposition avses ett avtal, varigenom en person – depositariet – åtar sig att för annans – deponentens – räkning förvara och vårda en lös sak eller ett värdepapper med skyldighet att återställa saken i samma skick.

Ett hembygdsmuseum tog på 60-talet emot en känd konstnärns efterlämnade verk som deposition: ett dussin tavlor samt en del konstföremål av keramik och glas. Museet hoppades nog på att depositionen skulle omvandlas till en gåva. Konstverken blev dock allt mer dyrbara med tiden och när konstnärns änka efter ca tjugo år dog krävde barnen igen konstverken. En konstexpert kom med en lista i handen och granskade noggrant varje verk. Till all lycka var konstverken fortfarande i gott skick och inget saknades. Eftersom varje tavla betingade ett pris över 60 000 kronor, så hade det kunnat gå illa för föreningen om något hade fattats, skadats eller försvunnit, t ex genom brand eller stöld. Grundregeln för depositioner är att det skall finnas ett skriftligt avtal. Försiktighet tillrådes. Kan- ske behövs ett förstärkt försäkringskydd.

Testamenten

Det är ju inte ovanligt att föreningen får en gåva i form av ett arv, som testamenterats till föreningen. Testamenten kan innebära konsekvenser, som ibland är svåra att förutse. Om föreningen får vara med när testamentets skrivs, så bör en jurist kopplas in.

En ärvd fastighet kan t. ex. bli dyrbar för föreningen. I samma sekund, som föreningen tackat ja till att ta emot fastigheten, så träder skattskyldighet in. Lagen föreskriver att endast akademi och sådan stiftelse eller sammanslutning, som har till huvudsakligt ändamål att främja vetenskaplig undervisning eller forskning, är befriad från skattskyldighet. Ett rättsfall, som avgjordes av Högsta domstolen, visade att en hembygdsförening inte kunde räknas till de, som kunde befrias från skattskyldighet.

Men Dormens hembygdsförening har visat att man inte skall ge upp i första taget. Historien började med att Allmänna arvsfonden överlämnade – efter många skrivelser – en gård, Baggetorp, till föreningen. Detta var ju trevligt. Men den lokala skattemyndigheten kom snabbt efter med ett krav på ca 70 000 kronor i arvsskatt. Det hade man inte råd med och efterhand ökade också skatteskulden med ränta på ränta.

Föreningen kämpade emot med otaliga inlagor och ärendet vandrade till sist upp till regeringen. Kjell Helgesson, polis och van att läsa paragrafer, kunde till slut våren 1994 konstatera, att föreningen vunnit. Regeringen beslöt att befria föreningen från arvsskatten med hänsyn till bl. a. att föreningen inte hade några pengar, att gården måste underhållas mm. Beslutet kan vara prejudicerande. Kanske kan det leda till en lagändring.

Av Hans Österberg

Gåva till hembygdsföreningen

Vilka civilrättsliga och skatterättsliga regler gäller om fast eller lös egendom överlämnas genom gåva, testamente eller såsom deposition till en hembygdsförening?

I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för vissa centrala rättsregler när det gäller gåva, testamentariskt förordnande och deposition.

Gåva, testamente, deposition

Gåva innebär att givaren avhänder sig egendom till gåvotagaren utan vederlag. Gåvotagaren är dock i normalfallet skyldig att underkasta sig sådana villkor för gåvan som givaren kan ha ställt upp. De grundläggande bestämmelserna om gåva återfinns i lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva. Vidare bör nämnas att bestämmelserna om köpets form m m i 4 kap. 1-3 och 7-9 §§ jordabalken äger motsvarande tillämpning i fråga om gåva.

En persons förordnande om sin kvarlåtenskap sker genom testamente. Detta är ett ensidigt förordnande av testator och brukar betecknas som en persons yttersta vilja. Därmed åsyf-

tas att ett testamente aldrig är bindande för testator utan kan återkallas av denne när som helst. Institutet regleras i 9-16 kap. ärvdabalken.

Med deposition avses ett avtal, varigenom en person – depositarien – åtager sig att för annans – deponentens – räkning förvara och vårda en lös sak eller ett värdepapper med skyldighet att återställa saken i samma skick. Det finns ingen modern lagstiftning som reglerar det rättsförhållande som uppkommer när en ideell förening eller en privatperson förvarar saker åt en annan ideell förening eller privatperson. Fortfarande är emellertid 12 kap. handelsbalken med regler om förvaring i kraft. Vissa av dessa regler är inte obsoleta utan alltfjämt tillämpliga.

Rättshandlingens form

Gåva

I enlighet med vad som har sagts tidigare gäller beträffande fast egendom att estämmelserna om köpets form också gäller gåva. Detta innebär att gåva av fast egendom sker genom upprättande av en gåvohandling som underskrivs av både givare och ottagare. Handlingen skall innehålla en uppgift om köpskilling och förklaring av givaren att egendomen överlåtes på mottagaren. Gåvans fullbordan eller bestånd kan i större utsträckning än vid köp göras beroende av villkor. Villkoren kan emellertid inte vara av vad slag som helst. Av lagen (1930:106) om vissa rättshandlingar till förmån för ofödda följer exempelvis att sådana begränsningar inte får föreskrivas i mottagarens rätt att fastigheten blir något slags fideikommiss. Liksom vid köp och byte föreligger vid gåva av fast egendom skyldighet att söka lagfart.

I Norstedts Juridiska Handbok (s. 1187-1189) finns exempel på gåvohandling angående fastighet samt exempel på olika tilläggs klausuler, allt med kommentarer.

Även vid gåva av lös egendom kan gåvobrev naturligtvis komma till användning. Detta är inte minst vanligt när särskilda villkor gäller för gåvan.

Testamente

Ett testamente måste vara upprättat i viss form. Huvudregeln är att testamentet skall utgöras av en skriftlig bevitnad handling. Testator skall i två vittnens närvaro underskriva testamentshandlingen eller vidkännas sin underskrift. Vittnena skall bestyrka handlingen med sina namn. Vittnena får inte vara under 15 år, inte p. g. a. psykisk störning sakna insikt om betydelsen av vittnesbeträktelsen, inte själva vara testaments-tagare och inte heller vara nära anhöriga till testator eller testamentstagare. De skall vara samtidigt närvarande och de måste veta att det är ett testamente de bevittnar. Innehållet behöver de däremot inte känna till.

Är testator av sjukdom eller annat nödfall förhindrad att upprätta ett testamente som uppfyller huvudregelns formkrav, godtas ett s.k. nödtestamente. Ett nödtestamente uppkommer genom att testator förordnar om sin kvarlåtenskap antingen muntligen inför två vittnen eller utan vittnen genom en egenhändigt

skriven och undertecknad handling. Nödtestamentet måste emellertid ersättas med ett testamente enligt huvudregeln, ”om testator sedermera under tre månader varit i tillfälle” till det.

Tillägg till ett testamente skall göras i den form som är stadgad för upprättande av testamente. Återkallelse av testamente däremot kan i och för sig ske formlöst. Det krävs emellertid att testator otvetydigt givit tillkänna att testamentet inte längre är uttryck för hans yttersta vilja, för att testamentet skall vara utan verkan.

Norstedts Juridiska Handbok (s.1155-1156) innehåller exempel – jämte kommentarer – på testamentsförordnanden, delgivning och godkännande av testamente.

Deposition

Avtal om förvaring (deposition) kräver ingen särskild form.

Att särskilt beakta

Gåva

Vid gåva av exempelvis byggnad på ofri grund, skogsfastighet med avverkningsrätt etc. är alltid rättsförhållandena så specifika att en jurist bör anlitas för upprättande av gåvobrev eller för bedömning av redan föreliggande gåvobrev. Rent allmänt gäller i övrigt att gåvobrev eller annan skriftlig handling underlättar bevisföringen vid tvister som kan uppkomma med anledning av en gåva. Vid gåva av lös egendom, särskilt om gåvan är av mindre värde, är det naturligtvis mindre ofta motiverat att upprätta en skriftlig gåvohandling.

Löfte om gåva är normalt inte bindande. Två undantag finns. En gåvoutfästelse blir nämligen bindande dels om den skett i skuldebrev eller annan skriftlig handling, som överlämnats till gåvotagaren, dels om omständigheterna vid utfästelsens tillkomst visar att utfästelsen var avsedd att komma till allmänhetens kännedom. Utfästelsen kan dock inte göras gällande mot givarens borgenärer. Vidare kan givaren helt eller delvis befrias från sitt löfte, om hans ekonomiska ställning efter utfästelsen blivit så försämrad att det, med beaktande också av gåvotagarens förhållanden, skulle vara uppenbart obilligt att utkräva gåvan. Givaren kan också återkalla gåvan, om gåvotagaren efter utfästelsen men före fullbordandet gör givaren ”märkligt orätt”. En gåva är vanligtvis fullbordad först sedan det som blivit utfäst har kommit i gåvotagarens besittning. Dessa och andra rättsfrågor rörande gåva regleras närmare i den tidigare nämnda lagen angående vissa utfästelser om gåva.

Testamente

Vid upprättande av testamente bör alltid, där så är möjligt, en jurist rådfrågas. Även för tolkning av ett befintligt testamente kan det ibland vara lämpligt att lita till juridisk sakkunskap.

Normalt gäller att den som har fyllt 18 år äger förordna om sin kvarlåtenskap genom testamente. Även den som står under förvaltare kan upprätta testamente, förutsatt att han inte saknar de psykiska förutsättningar som lagen kräver. Ett testamente är således ogiltigt om det upprättats under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själs-

verksamheten. Ogiltigt blir också det testamente som tillkommit under påverkan av tvång, missbruk av testators oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning, svikligt förledande eller sådan villfarelse som varit bestämmande för hans vilja att göra testamentet.

Testamentstagare kan vara av två slag – universella testamentstagare och legatarier. Med universell testamentstagare menas ”den som testator insatt i arvinges ställe genom att tillerkänna honom kvarlåtenskapen i dess helhet, viss andel av kvarlåtenskapen eller överskott därå”. Med legat – det som en legatarie erhåller – förstås ”särskild i testamente given förmån såsom viss sak eller visst penningbelopp eller nyttjanderätt till egendom eller rätt att därav njuta ränta eller avkomst”. Det kan tilläggas att den universella testamentstagaren är dödsbodelägare, något som legatarien inte är.

Beträffande testamentstolkning gäller grundsatsen att ett testamente skall tolkas på det sätt, som kan antas överensstämma med testators vilja. Ett testamente som genom felskrivning eller annars till följd av misstag fått annat innehåll än testator åsyftat skall följaktligen gå i verkställighet, om rätta meningen kan utrönas. Villkor, som strider mot lag eller goda seder eller är omöjliga, orimliga eller meningslösa, gäller givetvis inte. Kan rätta meningen inte utrönas, blir testamentet utan verkan.

Deposition

Även vid förvaring är det ofta lämpligt med ett skriftligt avtal, som har setts över av en jurist.

Den förvaring som en hembygdsförening kan komma att ombesörja får vanligen antas vara av icke kommersiell karaktär. Detta medför att ovan berörda, ålderdomliga reglering i handelsbalken är tillämplig på rättsförhållandet mellan deponenten och depositarien (konsumenttjänstlagen gäller för förvaring – dock ej av levande djur – som en näringsidkare åtar sig åt en konsument).

Förvaring kan sägas i första hand gå ut på en direkt arbetsprestation – värden. Vid bristande omsorg om egendomen är skadeståndsskyldighet den viktiga påföljden. Andra sanktioner som kan bli aktuella – närmast hävning – spelar en underordnad roll. Det förtjänar framhållas att förvararen inte kan komma ifrån sitt ansvar för egendomen genom att överlämna den i annans vård; att sätta annan förvarare i sitt ställe utan deponentens samtycke är inte tillåtet. Skadeståndsansvaret saknar naturligtvis praktisk betydelse, om förvararen har en försäkring, som täcker också skada uppkommen av våda (genom olyckshändelse).

Förvaringsavtal ingås ofta tills vidare. I sådana fall kan båda parter utan vidare säga upp avtalet: deponenten kan ta tillbaka saken (han är t.o.m. skyldig att göra det) och förvararen påkalla att den avhämtas. I allmänhet bör i varje fall deponenten kunna få skäligen rådrudd för att på annat sätt kunna ordna med vård av saken.

Även vid förvaring på bestämd tid mot ersättning bör förvararen kunna säga upp avtalet i förtid. Normalt blir han då skyldig att ersätta deponenten för de extra kostnader som or-

sakas av uppsägningen. Kan han åberopa väsentligt ändrade förhållanden, torde han emellertid ibland kunna undgå sådan skyldighet. Är det å andra sidan deponenten som i ett sådant avtalsförhållande säger upp avtalet, torde han vara skyldig att utge avtalat vederlag för hela tiden, såvida han inte äger rätt att upplösa avtalsförhållandet enligt exempelvis reglerna om bristande förutsättningar eller reglerna om hävning vid kontraktsbrott.

Skatter

Inkomstskatt

Hembygdsvöreningar brukar i inkomstskattesammanhang hänföras till gruppen allmännyttiga ideella föreningar. En sådan förening är begränsat skattskyldig till statlig inkomstskatt; de närmare skattereglerna följer av 7 § 5 mom. lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt.

Allmännyttiga ideella föreningar är frikallade från skattskyldighet för inkomst av näringsverksamhet som inte hänför sig till innehav av fastighet eller rörelse. De är också frikallade från skattskyldighet:

1. för inkomst som hänför sig till innehav av fastighet som tillhör föreningen och som har använts på sätt som anges i 3 kap. 4 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) samt
2. för sådan inkomst som hänför sig till förvaltningsenhet avseende innehav av fastighet eller till särskild förvärvsverksamhet avseende rörelse och som till huvudsaklig del härrör från verksamhet som har naturlig anknytning till föreningens allmännyttiga ändamål eller av hävd utnyttjats som finansieringskälla för ideellt arbete.

Antag, att en hembygdsvörening som uppfyller kraven för en allmännyttig ideell förening, mot ersättning förvarar vissa äldre föremål från en smedja som tidigare funnits i kommunen. Föremålen är utställda för visning, liksom föreningens egna samlingar, i föreningens lokaler. Den eventuella ersättning som deponenten betalar föreningen torde vara frikallad från skattskyldighet, eftersom en sådan inkomst direkt härrör från föreningens ideella verksamhet eller i vart fall måste anses ha en naturlig anknytning till föreningens ändamål.

Förmögenhetsskatt

Ideella föreningar är skyldiga att erlagga statlig förmögenhetsskatt, dock endast om och i den mån de är skyldiga att erlagga inkomstskatt. Skattskyldighet inträder när förmögenheten överstiger 25 000 kr och skatten utgår med 1,5 promille.

Arvsskatt och gåvoskatt

Av lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt (AGL) följer att skattskyldighet föreligger för mottagaren av arv eller gåva om annat inte stadgas i lagen.

I 3 § AGL föreskrivs, såvitt nu är av intresse, att akademi och sådan stiftelse eller sammanslutning, som har till huvudsakligt

ändamål att främja vetenskaplig undervisning eller forskning, är befriad från skattskyldighet.

I samband med arvs- och gåvoskatteförordningens tillkomst uttalades att begreppet forskning måste tolkas restriktivt. Till vetenskap torde i detta sammanhang i första hand räknas sådan vetenskap som utövas vid akademier, högskolor och motsvarande institutioner.

Högsta domstolen har i ett rättsfall, se NJA 1965 s. 73, funnit att en viss namngiven hembygdsvörening inte var att anse som en sådan sammanslutning med huvudsakligt ändamål att främja vetenskaplig undervisning eller forskning som avsågs i 3 § arvsskatteförordningen. Utgången i målet medförde skyldighet för föreningen att betala arvsskatt för ett penningbelopp som erhållits genom ett testamente.

Sammanfattningsvis kan konstateras att hembygdsvöreningar, som erhåller legat i form av fast eller lös egendom, i normalfallet är skyldiga att betala arvsskatt; det är nämligen ytterligt sällan som en hembygdsvörening i sin verksamhet huvudsakligen främjar vetenskaplig undervisning eller forskning i den mening som avses i 3 § AGL.

Arvsskatt uttas enligt 28 § AGL. En hembygdsvörening hänförs därvid till klass III.

Har en hembygdsvörening erhållit fast eller lös egendom i gåva är situationen en annan. Av 38 § AGL följer att sammanslutning som huvudsakligen fullföljer bl a kulturella eller eljest allmännyttiga ändamål är befriad från gåvoskatt. Från gåvoskatt är också befriad bl.a. folketshusförening, bygdegårdsförening eller annan liknande sammanslutning, som har till främsta syfte att anordna eller tillhandahålla allmän samlingslokal. En hembygdsvörening är alltså, ibland enligt flera grunder, befriad från skyldighet att betala gåvoskatt.

Av Sven Lindberg

Källor:

Bengtsson, Bertil, *Särskilda avtalstyper I*, 2 uppl (1983)

Bratt, John m. fl, *Skatt på arv och skatt på gåva*

Malmström, Åke och Agell, Anders, *Civilrätt* (1990)

Nilsson, Folke och Kindlund, Peter, *Skatte- och deklarationshandboken*

Företagsbeskattning, 19 uppl (1994)

Norstedts juridiska handbok, 15 uppl (1994)

Läs mer på www.hembygd.se

© Författarna och Sveriges Hembygdsförbund

Nils Ferlin

NILS JOHAN EINAR FERLIN föddes i Karlstad den 11 december 1898. När Nils var tio år flyttade familjen till Filipstad och bosatte sig i Bergmästargården vid kyrkan. Efter faderns bortgång följande år, levde familjen Ferlin under enkla förhållanden. Till största delen bodde familjen i ett hus vid det som kallades Svintorget, där det såldes hästar och grisar under höstmärknaden Oxhälja. Både i uthuset på gården och i närliggande komminister-gårdens vedskjul, satte Ferlin upp sin Cirkus Tigerbrand.

Nils Ferlin tog sin realexamen i Filipstad och hade stort A i gymnastik. Att ägna sig åt idrott och kraftprov följde Nils Ferlin under många år och i Filipstads fotbollslag, var han en fruktad högerinner.

Sedan familjen Ferlin flyttat till Stockholm, återvände Nils Ferlin till Filipstad under långa perioder. Det blev inte bara fotbollsspel utan även revyer, där debuten ägde rum 1918. Sina revyvisor samlade samlade Ferlin i ett antal kupletthäften och han kallade sig för revyaktören Fabian. Ferlin gav också ut tidningar, som fick namn efter olika helger. De hette Julhälja, Påskhälja och Oxhälja.

En tid var Nils Ferlin verksam som skådespelare och han kom att skriva schlagertexter. 1930 kom diktardebuten med En döddansares visor. Nils Ferlin är vår mest tonsatte poet, med kompositörer som Gunnar Turesson, Josef Briné, Lillebror Söderlundh och Tor Bergner, fram till våra dagars Rolf Wikström.

I Stockholm var Nils Ferlin en ledande gestalt i Klarakvartrens bohemliv, men de sista åren av sitt liv bodde han i Rosla-

gen. Den 21 oktober 1961 gick den folkkäre skalden ur tiden, men hans minne lever kvar genom hans dikter. 1975 kan man säga att Nils Ferlin återvände till sin barn- och ungdomsstad Filipstad, då han som staty tog plats på sin välkända soffa.

KULTURHUSENS DAG söndag 9 september

K-märkt var det här

På Kulturhusens dag uppmärksammas varje år en speciell sorts kulturmiljö dit allmänheten är välkommen på gratis besök och guidning. I år uppmärksammar vi K-märkta byggnader och miljöer. K-märkt används ofta som ett samlingsbegrepp för många olika typer av lagskydd av kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer.

Anmälan till Kulturhusens dag

Nu söker vi lokala arrangörer som vill vara med och visa K-märkta byggnader och miljöer den 9 september. En anmälningsstalong skickas till postmottagaren i varje hembygdsförening med utskicket Extra Aktuellt från Sveriges Hembygdsförbund i februari 2007. I mars skickas en broschyr ut med inbjudan till medverkan. Riksantikvarieämbetet samordnar och marknadsför evenemanget med affischer, annonser och information på hemsidan www.raa.se/khusdag. För mer information, kontakta Pia Hedenstedt på Riksantikvarieämbetet, telefon: 08-519 180 27, e-post: pia.hedenstedt@raa.se. Välkommen att medverka på Kulturhusens dag 2007!

Motjärnshyttan. Träsnitt av Waldemar Bernhardt.

Motjärnshyttan

DENNA HYTTA SOM LIGGER i Nordmarks socken mitt i mellan Hagfors och Filipstad, grundades av finnarna Kristoffer Jönsson Havuinen från Sundsjön, ca. 6 km norr om hyttan, även kallad "Långe Kristoffer" och Matti Paapainen "Paapa-Matts" från Älgsjön under första hälften av 1640-talet. Denna första hytta låg cirka 1,5 km sydöst om den nuvarande hyttan. Bägge tog dock sitt vatten från Hyttälven, som rinner mellan Hyttjärn och Finnhyttetjärnen. Den första hyttan låg cirka 400 m innan Hyttälvens utlopp i Finnhyttetjärnen, medan den nuvarande hyttan ligger strax öster om Hyttjärnen intill väg 256. Enligt traditionen använde man till den första hyttan sjömalm från Sundsjön och bergmalm från Rämsbergets, ca. 1 mil norr om Lesjöfors gruvor.

Den ursprungliga hyttan drevs fram till omkring år 1700. Från starten 1643 fram till 1657 utgjordes icke tionde, vilket tyder på svårigheter och ringa tillverkning. 1662 eller i början av 1663 avlider Långe Kristoffer. Paapa-Matts tycks ha dött år 1665. Under strider angående gränsdragningen mellan Älvdals och Färnebo härad med Johan Karlström, död 1690, Uddeholms grundare, anger Karlström i en inläga från år 1671, att hyttan ej drivits de senaste fem åren. Ytterligare ett tecken på att driften många gånger var av mindre omfattning och låg nere ofta.

Uddeholm

De nämnda stridigheterna angående gränsdragningen hade börjat långt tidigare och Långe Kristoffers nybygge i Sundsjön kom att ligga i skiljelinjen mellan två mäktiga intressegrupper. Den ena var Kronan och deras intresse för järnhanteringen i landet. Dessutom öppnade sig möjligheterna för borgarna i städer med anknytning till järnhanteringen, vilka blev engagerade som enskilda företagare, för att bygga upp järnbruken. Vi ska inte fördjupa oss alltför mycket i detta, men det hela resulterade så småningom i en ekonomisk katastrof för Kristoffers familj genom att hela Sundsjöhemmanet och andelarna i Motjärnshyttan tilldömdes Karlström och Uddeholm.

Ny hytta

Den nuvarande hyttan byggdes upp omkring år 1700. Största anledningen till flytten får tillskrivas bättre möjligheter till dämning och vattenreglering. Enda skillnaden mot den gamla hyttan torde ha varit större pipvolym och ökad blästerkapacitet. År 1730 tog Bengt Gustaf Geijer hyttan i besittning och driften intensifierades nu betydligt, till exempel producerades år 1710 300 skeppund tackjärn för att år 1740 uppgå till knappt 1 500 skeppund. Motjärnshyttan innebar sålunda ett betydande tillskott i tackjärnsförsörjningen till Geijers bruk.

När Geijer begynte sitt verk var malmförsörjningen ett stort problem. Råmsberget bröts och dessutom erhöles blandningsmalm från Torrakeberget på Hällefors ägor. Det gjordes även försök att bryta malm i Gumklinten, Kyrk- och Mörtjärns- höjderna. All denna malmbrytning var dock mer eller mindre ett spel för galleriet. Uddeholm hade inte några privilegier på några bergslagsgruvor men under 1730-talet lyckades Geijer på olika sätt köpa in sig i de stora gruvorna i Taberg och Finn- mossen, Nordmark, vilket fick stor betydelse för Motjärns- hyttans framtid.

Masugn i sten

Redan under B. G. Geijer den äldres sista tid hade Motjärns- hyttan varit i behov av ombyggnad, men reparationer hade endast delvis företagits. Emanuel Geijer, som år 1753 överta- git ledningen av bolaget, lät därför bygga om masugnen från grunden. Då han hade intressen i andra hyttor som också måste byggas om fördelades arbetet på flera år, nämligen mel- lan år 1755-1761, då den nya hyttan sistnämnda år stod klar. Ugnen blev nu byggd i sten istället för av timmer. På grund av Motjärns- hyttans mindre fördelaktiga läge, masugnen var näm- ligen nedsprängd en bit ned i berget och omgiven av en kall och våt bergklippa, så var kolåtgången onormalt stor. Därför byggdes den om ännu en gång redan år 1854 och hyttan fick då i stort det utseende som den har i dag, även om den senare genomgått flera ganska betydande omändringar. Pipan fick en höjd av drygt 13 meter och blev jämte Gammalkroppa den högsta i Värmland. Sannolikt var pipan den största i Sverige vid denna tid. Ombyggnaden blev lyckad och kolåtgången minskade nu betydligt.

Transporter

År 1875 var Nordmark-Klarälvens järnvägar upp till Hagfors klar, vilket så klart underlättade transporter betydligt. Innan järnvägens tillkomst, drog man malmen på den år 1850 färdig- ställda Tabergs kanal som gick mellan Taberg och Sandsjön. År 1864 gjordes försök med en lokomobil för att frakta malmen på vägen till Motjärns- hyttan, men den visade sig vara för tung för de undermåliga vägarna och den användes sedan som en stillastående lokomotor, bl a vid Edebäck NV om Hagfors. Lo- komobilen stod sedan under lång tid i Motjärns- hyttan. Den är dock sedan ca 15 år flyttad till järnvägs- museumet i Hagfors. Som kuriosas kan även nämnas att malm år 1905 kördes ända från Tuolluvaara gruva utanför Kiruna till Motjärns- hyttan för tackjärnstillverkning. Största malmlieferantören torde dock i alla avseenden den närliggande Tabergsgruvan annars vara.

År 1883 var det åter dags för en modernisering av hyttan- läggningen efter ritningar av Gustav Uhr. En ytterligare mo- dernisering företogs år 1901, men denna ingrep ej nämnvärt i Uhrs uppläggning. Några av de förändringar som skedde vid dessa två moderniseringar var bland annat en av Uhr konstru- erad turbin, som drev krossanläggning och spel. År 1901 flyt-

Motjärns- hyttan. Foto Jan Kruse.

tades infrakten av kol till norra sidan genom en linbana från de där belägna kolhusen på andra sidan landsvägen. Pipan för- längdes något och den gamla blåsmaskinen ersattes av en Bag- ges 3-cylindrig blåsmaskin.

Slutet

Redan år 1870 hade Uddeholms styrelse beslutat om koncen- tration av all tackjärns- och ståltillverkning till Hagfors, vilket naturligtvis på sikt skulle bli dödsstöten för Motjärns- hyttan. Efter övergången till elektriska tackjärnsugnar i Hagfors och sedan dessa kommit i full drift drog man ner på verksamhe- ten i hyttan. Åren 1914-1916 förekom således mindre drift än normalt och därefter upphörde tackjärns- tillverkningen vid Motjärns- hyttan, i det som en gång i tiden var en av Värmlands största hyttor, efter drygt 270 års verksamhet. Exteriört finns det mesta av den imponerande hyttan kvar och den är i dag klassad som industriminnesmärke. Vad gäller produktionen så hade hyttan under åren 1846-1850 en årlig medeltillverkning av 5676 skeppund, ca. 1 100 ton, tackjärn. Av de cirka 30 hyt- tor i Värmland som då var i drift hade endast Nykroppa, Sun- nemo- och Långbanshyttan större produktion. År 1870 intog Motjärns- hyttan andraplatsen bland Värmlands hyttor, med ca 3 500 ton, det året producerade endast Borgviks hytta utan- för Grums mer tackjärn. Toppåret för Motjärns- hyttan var år 1909, då man producerade drygt 4 200 ton.

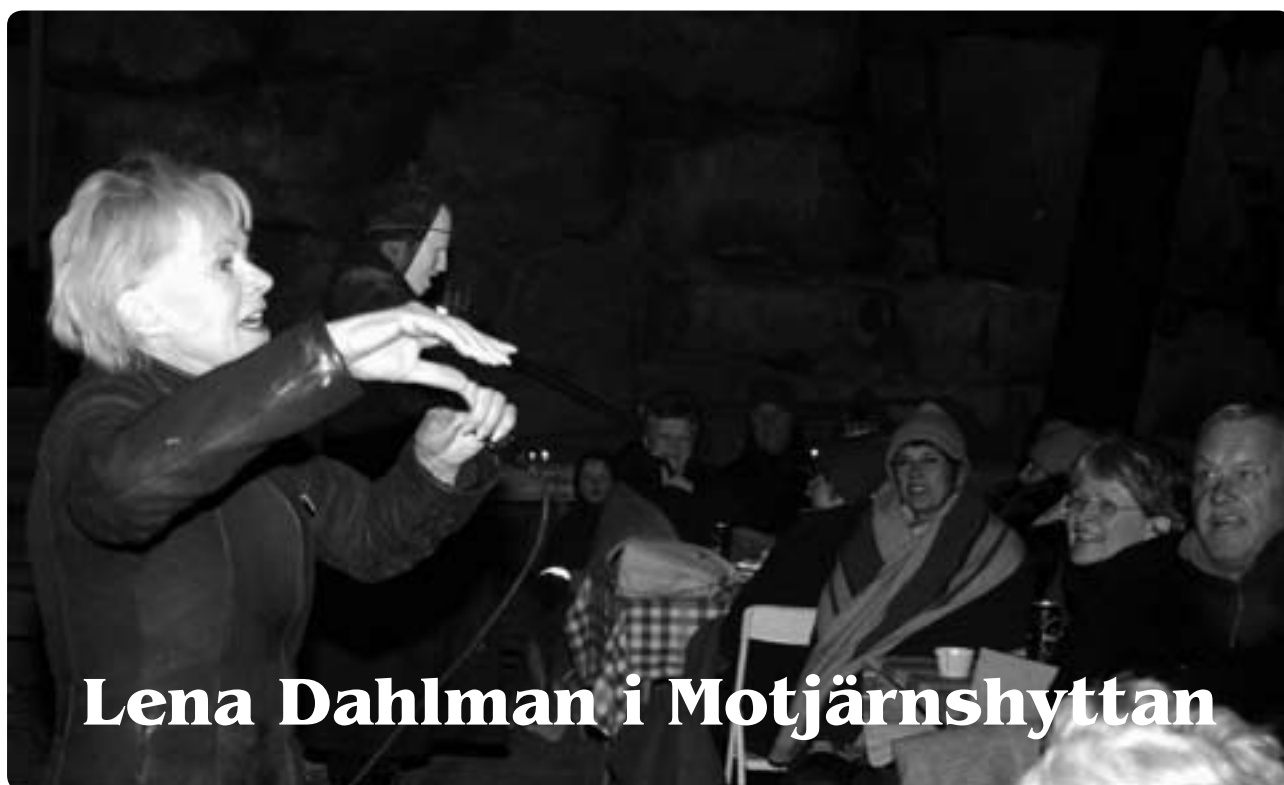
Jan Kruse

Källor:

Nils Björkenstam, *Bergsmän och hyttor på Värmlandsberg 2, Motjärns- hyttan* 1968

Hjalmar Furuskog, *De värmländska järnbruken* 1924

Filipstads Tidning 1905-05-16 / 2006-07-01, 11/ 2006-11-07

Lena Dahlman i Motjärnshyttan

I JULI 2006 GENOMFÖRDE den välmeriterade artisten Lena Dahlman ett antal föreställningar utanför hyttan under namnet *Finnkampen*, en historia om just *Långe Kristoffer*. Lena, som för övrigt är uppvuxen i Hagfors och barndomsvän till Monica Zetterlund, har alltid fascinerats av Motjärnshyttan. Hon och Monica cyklade dit en gång och klättrade in genom fönstren och de tyckte det var "uttäckt och konstigt" där inne. Musiken till *Finnkampen* skrevs av Lenas man, jazzmusikern Lars Olofsson och Värmlandsteaterns kostymör Maritha Söderholm bidrog med tidsenliga kläder och skådespeleri.

Den kände skådespelaren och sångaren Rikard Wulf, bl. a. känd från filmen *Änglagård*, var gästartist en av dagarna. Även under hösten gav Lena en föreställning vid hyttan. Nu förlades arrangemanget inne i själva hyttan och publiken bjöds på både musik, historien om *Järn-Jan* som fick gestalta alla smeder som verkat runt om i bygden, gycklare, mordgåta och mat. Lena

tolkade Fröding på ett mästertligt sätt och även Dan Andersson fanns på programmet. Visor av den legendariske skådespelaren Allan Edwall sjöngs också av Lena. Edwall besökte för övrigt hyttan tillsammans med Lena en gång i tiden och han tyckte att hyttan passade för olika program.

Nu blev det ingen föreställning med Allan vid hyttan, han gick ju som bekant bort 1997, men till i år jobbar Lena på att få ingen mindre än Hasse Alfredsson i rollen som Patron Carl i *Finnkampen*. Hur det går med den saken vet vi ännu inget om, men i alla avseenden så blir säkert årets föreställningar lika sevärda som förra årets. Det är ett mycket hedervärt initiativ av Lena att arrangera dessa föreställningar som onekligen ger bra PR för östra Värmland och Filipstads kommun.

Text: Jan Kruse, Nordmarks hembygdsförening 2007

Foto: Rolf Mårth, Filipstads Tidning

HEMBYGDSFÖRBUNDETS ÅRSMÖTE

Hembygdsgården Munkeberg, Filipstad

Lördag 21 april kl. 09.00

Kom gärna klädd i hembygdsdräkt!

PROGRAM

09.00 Samling och kaffe, ombudsregistrering

10.00 Årsmötesförhandlingar samt verksamhetsinformation

11.30 Presentation av Filipstads hembygdsförening

13.00 Lunch

14.00 Verksamhetsinformation fortsätter

- Regionträffar
- Hembygdsrörelsens marknadsplan
- Elupphandling, *Owe Nordling, länsbyggeråd*
- EU:s nya landsbygdsprogram 2007 – 2013, *Anders Heimer, länsstyrelsen*
- Kulturturismens hembygdsgårdar i Värmland, *Access Kulturarv Värmland, Inger Axelsson*
- Beredskapsåren, *Lars-Erik Damström*
- Lokalhistoria
Gruvdrift, hyttor och bruksrörelse i Värmland
Lena Dahlman medverkar

Avslutning med kaffe

Anmälan senast fredag 13 april till förbundets kansli, tel/fax: 054-10 15 82

e-post: kansliet@hembygdvarmland.se

Behöver du särskild kost, uppge detta vid anmälan.

Välkomna hälsar

Filipstads Bergslags hembygdsförening och Värmlands Hembygdsförbund